

до БОПУПАЦ і наголошували: «Коли це дійсно об'єднання одновірців, то їх це влаштовує, якщо ж угруповання, то це їм не цікаво» [4, 189].

Більшість дискусій, що велися на з'їзді, зводилися винятково до того, чи «священники мають право одружуватись по кілька разів та чи єпископи мають бути монахами чи ні?». Більшість делегатів висказувалася за те, щоб все залишалось по-старому і православна церква в Україні не повинна поривати зв'язку з Патріархом Тихоном [7, 173]. П. Погорілко, розуміючи, що більшість на з'їзді ставиться до нього вороже, намагався довести, що він зовсім відійшов від Живої Церкви. Разом з тим, він підбурював своїх прихильників до рішучих виступів на захист об'єднання. Це призвело до того, що частина організаторів звернулася до представника влади, із заявою про незаконність з'їзду, бо більшість учасників не є членами БОПУПАЦ, що з'їзд, насправді, представляє лише 40 парафій, а на Поділлі їх близько 400 (хоча ця цифра була перебільшеною) [21, 587]. Як наслідок, 20 червня 1924 р. представники влади, що були присутні на з'їзді, прийняли рішення про його закриття [4, 193].

Не дивлячись на провал «чекістського» розвитку подій на з'їзді, все ж радвіда вирішила продовжити підтримку БОПУПАЦ і таємною інструкцією від 23 червня 1924 р. зазначила, що «Центр пропонує підтримувати БОПУПАЦ там, де вже поширилася УАПЦ, адже це два ворожі табори, які один одного завзято поборюють». У цій інструкції необхідно відзначити той момент, що саме «Центр» вказав на подальшу підтримку подільського угруповання, ймовірно, маючи вже певні плани у розкольніцькій політиці РПЦ і прагнучи використати в них харизматичну фігуру єпископа П. Погорілка [7, 173].

Однак будь-якій підтримці, якою б колосальною вона не була, приходить кінець. Так, у фондах Хмельницького обласного держархіву присутня секретна записка Кам'янець-Подільського прикордонного загону ДПУ за 1 червня 1925 р. У ній є дані про проникнення БОПУПАЦ на територію Кам'яниці та зазначається, що ця течія прийшла з Проскурівської округи, де існує окружне управління цієї течії. Очолював її Д. Крижанівський, який, на думку ДПУ, мав значний авторитет серед духівництва і прихожан. Хоча до його закликів негативно ставилися і автокефалісти, і обновленці, так як серед прихожан загонами ДПУ було розповсюджено чутку, що П. Погорілко є душевнохворим. Це було зроблено тому, що влада розчарувалася й у ньому, й у БОПУПАЦ [24, 30]. Поступово, як зазначав В. Липківський, останнє стало проміжним етапом переходу до УАПЦ. Це не входило в плани ДПУ і воно позбавило П. Погорілка опіки – БОПУПАЦ розпалося, а його керівник подався до Полтави, де пристав до «Булдівщини» [23, 96].

Таким чином, можна зробити висновок, що однією з найактуальніших причин створення БОПУПАЦ стала ідея поглибленого розколу церкви і віруючих у поглядах. Цей розкол опирався на підтримку одних течій і придушення та повне або часткове знищення інших. У свою чергу, це було пов'язане зі зменшенням релігійності населення Поділля. Однак найбільшою шкоди принесло створення «погорілковської церкви», оскільки населення почало виявляти байдужість до православної віри, до служби українською мовою, а в результаті це, дало ґрунт для розвитку сектантства й обновленських рухів у всіх його формах. Відділення ж парафій від невідгдних для влади течій, головним чином, зашкодило Українській автокефальній православній церкві Поділля. Крім того, авторитетність саме в Центральній Україні П. Погорілка визначила межі поширення його групи.

1. Воронин О. Коротка історія Української православної церкви. – Саунт Баунт Брук, 1989.
2. Пащенко В.О. Держава і православ'я в Україні: 20–30-ті рр. XX ст. – К., 1993.
3. Євсєєва Т. Церковна еліта та її роль у процесі формування політичної самосвідомості в Україні // Укр. іст. журн. – 1999. – № 2.
4. Галамай О.М. Особливості радянської модернізації релігійного життя на Поділлі у 20-х рр. XX ст.: Дис. ... канд. іст. наук. – Вінниця, 2006.
5. Слободянюк П. Українська церква: історія руйни та відродження. – Хмельницький, 2000.
6. Жилік С.І. Обновленська церква в Україні (1922–1928). – Рівне, 2004.
7. Тригуб О.П. Поширення ідеї «канонічної» автокефалії в українському православ'ї (1922–1925 рр.) // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – 2009. – Вип. 27.
8. Галамай О.М. Українське обновленство на Поділлі // Наукові записки ВДПУ. – 2005. – № 9.
9. Держархів Вінницької обл. (далі – ДАВіО). – Ф. Р-197. – Оп. 3. – Спр. 14.
10. Зінченко А.Л. Благочестя національного духу (українська церква на Поділлі в першій третині XX ст.). – К., 1993.
11. Галамай О.М. Листи В. Липківського до М. Борецького // Наукові записки ВДПУ. – 2006. – № 7.
12. Ієнатюха О. Православні церкви України (20–30-ті рр. XX ст.). – Запоріжжя, 2008.
13. ДАВіО. – Ф. Р-197. – Оп. 8. – Спр. 6.
14. ДАВіО. – Ф. П-31. – Оп. 1. – Спр. 199.
15. Центральний державний архів вищих органів влади в Україні (далі – ЦДАВОУ). – Ф. 5. – Оп. 1. – Спр. 2189.
16. ДАВіО. – Ф. П-1. – Оп. 1. – Спр. 199.
17. Хронологія важливіших подій з історії Православної Церкви в Росії та на Україні, в особливості останніх років // Православний календар на 1927 г. – Х., 1927.
18. Лойко О.О. Релігійне життя на Поділлі в умовах НЕПУ // Наукові записки ВДПУ. – 2002. – № 4.
19. ДАВіО. – Ф. П-1. – Оп. 1. – Спр. 57.
20. ЦДАВОУ. – Ф. 5. – Оп. 2. – Спр. 194.
21. Галамай О.М. «Погорілівщина» у подільському православ'ї // Матеріали XI історико-краєзнавчої конф. – Кам'янець-Подільський, 2004.
22. Галамай Е. ГПУ и обновленческая церковь на Подолье. 1922–1926 гг. // Исторический архив. – М., 2002. – № 6.
23. Держархів Хмельницької обл. – Ф. 3. – Оп. 1. – Спр. 129.
24. Галамай О.М. Православ'я на Поділлі у 20-х рр. XX ст. // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. – Серія: історія. – Вип. IV. – Вінниця, 2002.

Kolesnyk O.V. Pavlo Pohorilko in Podillia religious life. The relations between the Soviet Government and Orthodox Church in Podillia at the beginning of the 1920th years are analyzed in this article. The Pavlo Pohorilko activity is researched on the basis of archival materials, laws of that epoch and regulatory prescriptions concerning religion and believers. It proved the complete unwillingness of the government to coexist and cowork with such powerful and influential structure as BOPUPATS which was tried to be destroyed by all legal and illegal methods.

Key words: P. Pohorilko, Podillia, pohorilkevshchina, BOPUPATS, Alive Church.

І. М. Власюк

ДЕРЖАВНІ ТА СУСПІЛЬНІ ЗАХОДИ ПОДОЛАННЯ ДИТЯЧОЇ БЕЗПРИТУЛЬНОСТІ НА ВОЛИНІ В 1920-х рр.

У статті досліджуються проблеми подолання дитячої безпритульності на радянській Волині в 1920-х рр., стан дитячих будинків, відповідні заходи держави та суспільства, їхні результати.

Ключові слова: дитяча безпритульність, дитячі будинки, Волинь, Головний комітет із соціального виховання, товариство «Друзі дітей».

Проблема дитячої безпритульності для сучасної України є досить актуальною та безпосередньо пов'язаною з політичним, соціально-економічним розвитком.

ком країни, складнощами реалізації в реальному житті прав дітей. На вирішення цієї проблеми зокрема спрямована дія Закону України «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей» (від 02.06.2005). За різними оцінками, в Україні нараховується від 40 до 100 тис. безпритульних дітей та позбавлених батьківського піклування. Проблема є актуальною і в сусідній Росії. За різними відомостями, на вересень 2010 р. тут було від 2 до 5 млн. безпритульників. За оцінками МВС Російської Федерації, на травень 2010 р., 2 із 100 дітей були безпритульниками, а всього дітей в країні – 28 млн. [1]. Тому доцільним є вивчення історичного досвіду вирішення цієї соціальної хвороби, зокрема у 1920-х рр. Ця проблема знайшла своє відображення у низці праць сучасних українських і російських дослідників. Необхідно виділити дослідження таких вітчизняних істориків та педагогів, як А. Зінченко [2], О. Паращевіна [3], В. Виноградова-Бондаренко [4], І. Діптан [5; 6], Н. Тріпутіна [7], І. Іщенко [8] та ін.; російських істориків А. Славко [1], І. Єгорькова [9], О. Маслова [10] та ін. Проблема боротьби з дитячою безпритульністю на радянській Волині в цей період потребує більш глибокого дослідження, із залученням відповідних архівних джерел, оскільки не знайшла ще достатнього відображення у наукових працях істориків.

Серед основних причин сирітства та безпритульності дітей у 1920-х рр. різні дослідники називають наслідки Першої світової та Громадянської воєн, а також голод, масові епідемії, безробіття, евакуація значної кількості дітей з Росії. Однак, крім соціально-економічних та політичних причин дитячої безпритульності, на думку української дослідниці О. Паращевіної, існували ще й інші, спричинені психологією перехідного періоду. Вона звертає увагу на відхід від традиційних соціальних стереотипів, норм моралі, заміну їх новими, що призводило до зниження відповідальності батьків за долю своєї дитини, збільшення кількості позашлюбних, покинутих, бездоглядних дітей [3, 13].

С. Пришляк виділяє такі етапи боротьби з дитячою безпритульністю в Україні у 1920-х рр. Перший охоплює 1921–1923 рр., коли вирішувалось питання створення максимальної кількості дитячих установ для розміщення в них безпритульних дітей та підлітків, надання їм матеріальної допомоги (дитячі будинки, інтернати, трудові школи, дитячі клуби та ін.). У 1924–1925 рр. (другий етап) основну увагу приділяли утворенню шкіл-клубів, денних дитячих будинків, організації осередків «Друзі дітей». На третьому – 1926–1928 рр. – проводилися рейди з вилучення безпритульних із вулиць, активізувалась робота осередків «Друзі дітей», а також велась боротьба із безробіттям підлітків [11, 57]. До кінця 1920-х рр. в СРСР було створено державну систему подолання дитячої безпритульності (законодавство, державні та громадські установи, мережа дитячих закладів). Центральне місце у ній посідали органи і установи народної освіти (Наркомос, Головсоцвих, губсоцвих, СПОН, КОН) [3, 13].

Головний комітет із соціального виховання (Головсоцвих) у циркулярі Народному комісаріату освіти (НКО) від 14.07.1923 р. вказував на те, що всі ті заходи, які вживаються на місцях органами НКО у справі ліквідації безпритульності серед дитячого населення віком 4–15 років, з багатьох об'єктивних причин є недостатніми. Про це свідчило збільшення кількості безпритульних дітей в окремих місцях. Комітет вважав за необхідне вести цю справу шляхом залучення до неї широких робітничих кіл, свідомої частини населення. Відділ Головсоцвиху Волинської губ. із соціально-пра-

вової охорони дитинства пропонував такий план заходів у цьому напрямі: 1) до допомоги у кампанії боротьби з безпритульністю дітей залучалися усі сили апарату інспектури Губсоцвиху; 2) пропонувалось висвітлювати кампанію в пресі (вміщувати відомості про її наслідки, цифри, починання, заходи влади та ін.); 3) завести у губернському органі преси відділ розшуку дітей та батьків; 4) використовувати доповіді на зборах робітників на фабриках, заводах; 5) розширити мережу установ з охорони дитинства; 6) організувати майдани-клуби для дітей, куди мав бути вільний доступ для безпритульних; для технічного керування цією справою обирати особливу комісію з робітників і педагогів [12, 140–141].

21 листопада 1923 р. Всеукраїнський ЦВК прийняв постанову «Про безпритульних підлітків, які перебували у дитячих будинках». З метою надання можливості подальшого навчання таким дітям та перерослим, встановлено для дитбудинків вік і пропонувалось: 1) надати їм до 25% від загальної кількості місць, встановлених для прийому у профшколи та школи робітничої молоді усіх типів; 2) при неможливості цього надати їм на робітничих факультетах до 10% встановленої кількості місць; 3) запропонувати Наркомпраці встановити пільговий порядок запису та реєстрації на біржі праці безпритульних підлітків; 4) реорганізувати, згідно потреби, окремі дитбудинки, в яких є такі підлітки, у навчальні заклади профосвіти. Досвід показував, що підлітки 14–15 років, які приймалися у новий дитячий колектив дитбудинку, часто створювали там дезорганізацію [12, 239, 246].

Боротьбою з дитячою безпритульністю керував Головсоцвих та його місцеві органи. У Плані праці охорони дитинства Головсоцвиху на 1923/1924 бюджетний рік, в розділі III йшлося про заходи боротьби з дитячою безпритульністю. Як і в попередніх документах, в ньому підкреслювалась необхідність перетворення цієї справи з державної у громадсько-державну. Зокрема наголошувалося на необхідності створення Товариства охорони дитинства і заснування первісних його організацій на заводах, фабриках, у колективах робітників. Важливе значення надавалось також громадській організації майданів-клубів для дітей в робітничих осередках; збільшенню кількості прийомників та ізоляторів дитячих будинків та інших установ профілактичного характеру; організації мережі дитячої інспекції за допомогою жіночих відділів, районних дитбудинків і шкіл: облік усього дитячого населення віком від 4 до 16 років. У цій справі мала бути налагоджена тісна співпраця з органами міліції, які мали видавати посвідчення особи сиротам та безпритульним дітям.

Для кращого пошуку планувалось організувати на місцях дитячі адресні столи, в яких мали бути створені списки або картотека дітей з інтернатів. Ці адресні столи повинні були мати зв'язок із губернським адресним столом [12, 238]. Важливе значення надавалось також впровадженню роботи з безпритульними дітьми у дитячих їдальнях, де вони часто бували, втягуванню їх у різні освітні гуртки; комплектуванню дитячих установ, насамперед дітьми, звиклими до спільного життя з подальшим поступовим поповненням їх новими дітьми, взятими з вулиці.

На периферії було помічено стихійний вплив із сіл до міст безпритульних дітей, які були передані окремим селянам-патронам для виховання на певний час. Постало питання про переоблік таких дітей та укладання договорів з патронами. Справа в тому, що для таких селян у 1921–1922 рр. передача дітей з губерній, де був голод, мала примусовий характер; складно було

їх прогодувати у своїх сім'ях, забезпечити необхідним одягом, взуттям, навчанням; не мали особливої потреби у праці цих дітей у своїх господарствах, клопотали про те, щоб позбулись їх. Такі голодні діти-підлітки збільшували лави безробітних у містах. Губсоцвих пропонував для вирішення цієї проблеми залучувати таких дітей до складу сім'ї селян-патронів для надання пільг останнім із сільськогосподарського податку [13, 213, 215, 217–217зв.].

Станом на 15 квітня 1923 р. на особистому утриманні у селян-патронів знаходилися понад 3 тис. дітей з губернії, де був голод 1921 р. Однак тоді ж збільшилися випадки привезення таких дітей селянами-патронами у відповідні державні органи через складне матеріальне становище останніх. Селян зобов'язували укладати договори на найм робочої сили цих дітей, які перебували вже у підлітковому віці. Кожний договір мав оплачуватись селянами у розмірі 7 крб., що викликало масову відмову патронів від утримуваних ними дітей-підлітків. Губернський комітет допомоги дітям вважав за необхідне скоротити кількість таких договорів, щоб запобігти збільшенню дитячої безпритульності та безробіття підлітків. Певна частина дітей з губернії, де був голод, які перебували у селян-патронів, мали станом на 1923 р. зв'язок із своїми родичами або родинами і потребували термінового відправлення додому. Однак на це необхідно було знаходити додаткові кошти Губернському комітету допомоги дітям [14, 28, 48].

За звітами про роботу Волинського губернського відділу народної освіти, у 1923 р. було проведено кампанію допомоги безпритульним дітям: створено відповідну комісію, організовано доповіді в усіх клубах, збір коштів на користь безпритульних дітей. Необхідно зазначити, що, внаслідок зняття дитбудинків з держпостачання у лютому 1923 р., вони опинились у складному становищі, за винятком харчування та пального. Результати перевірок засвідчили такі проблеми: відсутність білизни, необхідної кількості меблів, антисанітарний стан; виховна сторона справи була на достатньо низькому рівні (з причини відсутності підготовчого персоналу) [15, 112, 120].

Станом на 1 листопада 1924 р. на Волині кількість зареєстрованих безпритульних дітей складала 481 (з них найбільше у місті Житомирі – 218; у 1922/23 р. їх було 226). З них сиротами були 176 дітей, напівсиротами – 305. У Волинській губ. перебували також 3450 дітей з губернії, де був голод 1921 р. З них лише 247 мали зв'язок з родиною. У Житомирі 50% безпритульних дітей потребували негайного залучення у дитбудинки, але вони були перевантажені, мали несприятливі матеріальні умови. Тому передбачалась організація будинку безпритульного дитинства, за підтримки відповідних державних органів та на засоби осередків приятелів дітей [13, 218, 178].

Головсоцвих вважав також необхідними низку заходів щодо розміщення в існуючих установах безпритульних дітей та відкриття нових (трудова сільськогосподарська колонія для підлітків, артілі, трудові будинки з майстернями). Ці заходи треба було проводити у тісному союзі із громадськістю, зокрема Українським Червоним Хрестом, відділами організації «Друзі дітей» на виробництві та профспілками. Водночас переглядалось питання про так звану моральну дефективність підлітків, які мали перебувати у нормальній трудовій обстановці.

Усіх підлітків, які перебували у дитбудинках станом на 1 січня 1924 р., нараховувалося 181; з них було відряджено у культурні радянські господарства – 25, на виробництво – 7, у різні державні майстерні – 27. Існувала також лісова колонія на 40 дітей, до якої було

залучено перетуберкульозних дітей з дитбудинків. За дитбудинками було закріплено біля 267 дес. землі, однак відчувався брак належного реманенту [13, 166, 179]. Регулярним стало проведення місячників допомоги безпритульним дітям. Так, під час організації одного з них (15 вересня – 15 жовтня 1927 р.), для пошуку коштів пропонувалося прийняти такі заходи: 1) на квитки по автотранспорту встановити обкладення розміром у 2% від вартості для членів профспілок та 5% – для іншого населення; 2) обкладення спиртних напоїв у містах і поселеннях міського типу у Волинській окрузі, з розрахунку 2 крб. на відро; 3) запровадити в окрузі та місті Житомирі у період місячника такі нарахування: у всіх закритих і відкритих ресторанах та кафе-їдальнях, починаючи з 9-ї години вечора, по 5% на рахунки, що перевищують 3 крб.; також по 5% на квитки у кінотеатри та театри вартістю понад 50 коп.; по 2 коп. – на трамвайні квитки, 5% – на квитки автотранспорту тощо [16, 55, 65].

Серед практичних завдань, на час проведення місячника допомоги безпритульним дітям по Волинській окрузі з 1 листопада до 1 грудня 1928 р., йшлося про розширення зв'язків відповідних державних органів з громадськістю у цьому питанні (залучення до справи товариства «Друзі дітей» тощо); пошук роботи щодо працевлаштування підлітків на підприємствах, майстернях, артілях; агітаційну роботу серед робітничих мас для влаштування безпритульних дітей на патронат у сім'ї робітників; організацію міської лотереї допомоги цим дітям; використання періодичної преси, радіо, кіно [17, 208–209].

Не можна оминати увагою товариство «Друзі дітей», що зробило вагомий внесок у справу боротьби з безпритульністю дітей на Волині та загалом в Україні цього часу. Історія цієї організації розпочинається з громадської ініціативи 1924 р., що вилілася в організацію на підприємствах та установах осередків «Друзі дітей». Ці осередки проводили таку роботу: шефство над дитустановами, підбір, обстеження дітей, утримання установ за власні кошти, попередження безпритульності, індивідуальна допомога бідним родинам та дітям, індивідуальне патрунування підлітків, влаштування дітей на роботу, відправлення їх на батьківщину за кошти осередків тощо [4, 10]. Станом на 1926 р. це товариство нараховувало в Україні 2115 міських осередків з 170 тис. членів, 300 сільських осередків з 73 тис. членів [18, 3]. У наступному році осередки «Друзі дітей» відокремились у самостійну громадську організацію – Всеукраїнське товариство друзів дітей.

Певний інтерес для дослідників мають акти обстеження дитячих будинків цих років. Так, в «Акті обстеження Червонської диткомуні» від 6.03.1925 р. зазначалося про загалом її задовільний стан. Серед негативних моментів йшлося про затримання коштів на їжу, зарплату вихователів; налагодження водопостачання, котла центрального опалення, даху у місцях протікання; придбання постільної, натільної білизни, взуття, верхнього одягу; ліквідацію корости серед дітей; перевантаження комуни дитьми тощо [14, 17–17зв.]. Станом на 15 грудня 1929 р., у дитбудинках Волинської округи перебували 782 дітей (хлопців – 391, дівчат – 391). У деяких будинках не вистачало педагогічного персоналу. Діти рідко відвідували вистави та кіно, недостатньо приділялася увага їхньому художньому та фізичному вихованню. За результатами перевірок дитбудинків у Волинській окрузі в 1930 р. було зроблено такі висновки: 1) матеріальний стан дитбудинків був надзвичайно важким (недостатні асигнування на харчування дітей (8 крб. на місяць) та одяг (25 крб. на

рік); незадовільний стан постільної білизни (особливо у Кмитівській дитячій комуні); стан харчування на периферії був особливо незадовільним; дитбудинки не були забезпечені в достатній мірі меблями та устаткуванням; діяльність майстерень у диткомнах відбувалася з перебоями. Пропонувалось збільшити, за рахунок додаткових асигнувань, витрати на харчування в дитбудинках до 10 крб. на місяць, одяг – до 35 крб. на одного вихованця [19, 10–13].

Окремі українські дослідники звертають увагу на таке явище, як втечі безпритульних дітей з відповідних закладів, вказуючи на такі причини: матеріальна незабезпеченість закладів, безгосподарність та неорганізованість, відсутність цільової установки, затишку, незадовільна організація дитячого середовища, дозвілля, відсутність індивідуального підходу [4, 17].

Як зазначає А. Славко, до кінця 1920-х рр. були досягнуті певні позитивні результати щодо вирішення проблеми безпритульності дітей в СРСР, про що свідчили різке скорочення їх кількості у містах, функціонування відповідних дитячих установ, в яких дитина могла отримати соціальну допомогу. Проте, не дивлячись на зусилля держави, умови життя в дитячих установах були незадовільними. До кінця 1920-х рр., на думку дослідника цієї проблеми, відбувалася відмова від використання різних педагогічних методів на безпритульну дитину і спроб реалізувати ідею переходу до загального державного виховання дітей. Проблему безпритульності держава не змогла вирішити і на середину 1930-х рр. [1].

На думку І. Єгорькової, соціальна робота Радянської держави в 1918–1935 рр. не отримала достатньо широкого розвитку, у зв'язку із соціальними потрясіннями в країні. При цьому авторка вказує на її винятково класову спрямованість і обмеженість дії. Типовими для цього періоду вона називає проблеми недостатнього фінансування і витікаючу з цього складність підбору відповідних педагогічних працівників; надзвичайно мізерну матеріальну базу, що значно скорочувала розмах і знижувала якість роботи [9].

Отже, боротьба радянської влади з дитячою безпритульністю на Волині у 1920-х рр. мала як певні позитивні результати, так і проблеми, що не були остаточно вирішені, через переважно соціально-економічні причини. Державні органи так і не спромоглися надати усі необхідні кошти для подолання безпритульності та поліпшення стану дитячих будинків. Архівні джерела свідчать про значні проблеми матеріально-побутового характеру у дитячих будинках, відсутність кваліфікованих педагогів, які б могли правильно працювати з безпритульними дітьми. В умовах недостатнього фінансування дитячих будинків на Волині, державні органи все більше розраховували на підтримку суспільства, особливо робітників, селян. З боку держави часто проводилися місячники допомоги безпритульним дітям, заохочувався патронат над ними, значну підтримку знедоленим дітям надавали відповідні громадські організації. Загалом, необхідно відмітити, що саме явище безпритульності було наслідком тих соціальних потрясінь, що відбулися на Волині та в Україні, у зв'язку зі встановленням радянської влади.

1. Славко А.А. *Детская беспризорность и безнадзорность в России конца 1920 – начала 50-х гг.: социальный портрет, причины, формы борьбы*: Автореф. дис. ... канд. ист. наук. – Самара, 2011.
2. Зінченко А.Г. *Дитяча безпритульність в радянській Україні в 20-х – першій половині 30-х рр. XX ст.*: Автореф. дис. ... канд. ист. наук. – Одеса, 2002.
3. Парацєвіна О.С. *Роль системи народної освіти у по-*

доланні дитячої безпритульності в 20-х – першій половині 30-х рр. XX ст. в Україні: Автореф. дис. ... канд. ист. наук. – Дніпропетровськ, 2005.

4. Виноградова-Бондаренко В.С. *Виховання безпритульних дітей в Україні в 20-х рр. XX ст.*: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – К., 2001.
5. Діптан І.І. *Проблема дитячої безпритульності на Україні (1919–1932 рр.)* // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: Зб. наук. пр. – К., 1992. – Вип. 2.
6. Діптан І.І. *Спеціальні державні інституції боротьби з дитячою безпритульністю в Українській СРР (1919–1932 рр.): чинники з організації, механізм і результати діяльності* // Рідний край. – 2008. – № 2.
7. Тріпутіна Н.П. *Дитяча безпритульність та боротьба з нею у житті українського суспільства 20-х рр. XX ст.* // Вісник Харківського національного університету. Сер. Історія. – 2011. – Вип. 44.
8. Іщенко І.В. *Державна політика у сфері боротьби з соціальними аномаліями періоду непу (1921–1928 рр.): досвід, протиріччя, уроки (за матеріалами Півдня України)*: Автореф. дис. ... канд. ист. наук. – Дніпропетровськ, 2003.
9. Єгорькова І.А. *Борьба с детской беспризорностью и безнадзорностью в 1918–1935 гг.: по материалам Нижнегородского края*: Автореф. дисс. ... канд. ист. наук. – Владимир, 2011.
10. Маслова О.Б. *Ликвидация массовой детской беспризорности в Советской России в 1920-е гг.*: Автореф. дис. ... канд. ист. наук. – Пятигорск, 2010.
11. Пришляк С.О. *Дитяча безпритульність у 20–30-х рр. XX ст.* // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2012. – № 2.
12. *Держархів Житомирської обл. (далі – ДАЖО), ф. р. 31, оп. 1, спр. 60.*
13. *ДАЖО, ф. р. 31, оп. 1, спр. 112.*
14. *ДАЖО, ф. р. 28, оп. 1, спр. 138.*
15. *ДАЖО, ф. р. 31, оп. 1, спр. 81.*
16. *ДАЖО, ф. р. 277, оп. 1, спр. 98.*
17. *ДАЖО, ф. р. 280, оп. 1, спр. 90.*
18. *Радянська Волинь. – 1926. – 15 вересня.*
19. *ДАЖО, ф. р. 280, оп. 1, спр. 507.*

Vlasyuk ².I. The state and public measures of the overcoming of child's homelessness in Volyn in the 1920th. The problems of the child's homelessness overcoming in the soviet Volyn during the 1920th, the state of the orphan's houses, the proper measures of the state and society, their results are explored in the children.

Key words: child's homelessness, houses of the children's, Volyn, Main committee on the social education, organization «Druzi ditey».

Н. М. Салтан

СТАВЛЕННЯ ДО КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ МЕШКАНЦІВ ХАРКОВА В 1920-х рр.

У статті аналізуються культурні потреби мешканців Харкова в 1920-х рр. Вказується, що форми проведення дозвілля й ставлення до релігії базувалися на традиційних естетичних та етичних уявленнях.

Ключові слова: культурні цінності, освіта, читацькі вподобання, мистецькі вподобання, релігія, Харків.

Соціально-психологічні настанови, звички, уявлення й інші ідеологічні конструкції минувшини дослідити важко. Залишаючись, здебільшого, розчиненою у великому потоці історичних й етнографічних відомостей, інформація про потаємні пласти суспільної свідомості погребує певної «розшифровки». Для виявлення нового рівня історичної реальності історико змушені звертатися до теоретико-методологічного потенціалу різних соціально-гуманітарних дисциплін, детально аналізувати життя і діяльність людини в конкретній історичній спільноті.

У наш час проблема ментальностей щільно пов'язана з повсякденним життям пересічної людини, частково відображена в історичних дослідженнях В. При-